

WELLKNOW WP5 POLICY OPTIONS

BŐ VÁZLAT

Az utóbbi évek megtorpanása ellenére változatlan az EU fő célja: a foglalkoztatás növelése. A fenntartható növekedés érdekében, s a munka folytonosan változó világában ennek egyik alap feltétele a tudás állandó gyarapítása, különösen az európai munkaerőpiacon az arányuknak megfelelően foglalkoztatni kívánt nők esetében.

Mint köztudott, a nők munkaerő-piaci részvétele, csakúgy, mint a foglalkoztatásuk körülményeit meghatározó általános és szakismereteik szintje országonként jelentősen különbözik. (Foglalkoztatott nők aránya a 15-6 éves népességben, 2003-ban: EU25 átlaga: 55%, EU 15 átlaga: 56%; de Svédország 71,5 – Olaszország 42,7%. Employment in Europe 2004; a csak alapfokú képzettségű 15-64 éves nők aránya:? (Nemzetközi statisztikai adatok!).

A tudás növekedése két alapvető (egymásra épülő) fejlődést tételez fel: a.) az általános, b.) a speciális szakismeretek növelését. Mindkettő Európa-szerte eltérő színvonalú.

Szembeszökő a kor szerinti megosztottság:

Az általános műveltség terjedése a fiatalok korosztályaiban biztató. Európa legtöbb országában jelentősen megnőtt az iskolai végzettség, a fiatalok egyre nagyobb hányada egyre hosszabb időt tölt az iskolarendszerben, és szerzi meg az így megszerezhető tudást, beleértve a számítógép használatához tartozó ismereteket. (Az OECD-hez tartozó országokban) - beleértve a USA-t is – a 15 évesek 93%-a tanult 1998-ban; a 16 évesek 88, a 17 évesek 80, a 18 évesek 68, a 19 évesek 52, a 20 évesek 43%-a – OECD, Education at glance, 1999). A különbségek természetesen itt is jelentősek. (Magyarországon például a fiatalok 87%-a lényegében 17 éves koráig marad az iskola rendszerben, 18 éves kor után egyre csökken a tanulók aránya. A 2003/2004-es tanévben a 20-24 évesek már csak 19, 2%-a tanult. (Többi ország?)

Az EU célja, (és a tagállamok feladata) hogy 2010-re jelentősen növekedjék az alsó közép-szintnél tovább tanulók aránya; a 18-24 évesek legfeljebb fele maradjon az alsó-közép szinten. (A cél elérése Magyarországon még igen nagy erőfeszítéseket kíván.)

Az iskolai oktatásban, a legtöbb országban még egyenlő arányban vesznek részt a különböző neműek (Magyarországon a tanulók között a nők aránya 1997 óta legalább 50%). Más kérdése, hogy (legalábbis Magyarországon) a lányok változatlanul kevésbé érdeklődnek az ICT alapú pályák iránt (2001-ben a felsőfokú gyógypedagógus képzésben résztvevők 96, a tanító és óvónőképzésben 89, a szociális képzésben résztvevők 81%-a volt nő, de a műszaki pályákra készülők csupán 23%, az informatikai ismereteket szerzőknek pedig mindössze 16%-a.) **Nemzetközi összehasonlítást!**

Kétségtelen, hogy a nők pályaválasztása továbbra is tartósítja a hagyományos „férfi szakma-női szakma” jelenséget. Ugyanakkor elvitathatatlan, hogy a nők zöme jellemzően pragmatikusan dönt, olyan pályákra orientálódik, amelyeken jó eséllyel tartós a kereslet.

Nyitott kérdés, hogy a kormányok a nemek egyenlő esélyeinek jegyében mennyire kívánjanak (és mennyire képesek) beavatkozni a nők pályaválasztásába. Az országok történelmi tradícióin túl a tankötelezettség (egyúttal az ingyenes oktatás) Európában általában 9-12 évig tart. (Az EU tagországai közül 9 év a tankötelezettség Ausztriában, Dániában, Finnországban, Görögországban, Írországon, Luxemburgban, Németországban, Portugáliában és Svédországban; 10 év Franciaországban, Németország több tartományában, valamint Izlandon, Olasz- és Spanyolországban; 12 év Belgiumban és Hollandiában). A továbbtanulás minden formája ösztönzött, de minél magasabb a szint, általában annál költségesebb, s a költségek zömét az egyén (családja) fizeti.

A létező rendszerekbe beavatkozás (például a műszaki ismeretek szélesebb körű oktatása az alapszinteken, a lányok speciális orientációja stb.) országonként más-más feltételektől függő, de mindenütt költséges és csak hosszabb távon változást ígérő folyamat. A kiinduló feltételek, és a cselekvési lehetőségek jelentős különbözősége már ezen a ponton erőteljesen igényli a nyitott koordinációt, annak tudatában, hogy a közös célt az országok csak más-más mértékben közelíthetik.

A közelebbi-távolabbi jövőben felhasználható, a mai fiatal korosztályok tanulásával gyarapodó tudással együtt adja egy ország szellemi tőkéjét a felnőtt népesség tudás-szintje. Valószínűleg európai tendencia, hogy minél idősebb népességről van szó, annál nagyobb az alacsony iskolázottságuk aránya (feltehetően nemektől függetlenül).

Magyarországon – ahol Európában elsők között, az 1800-as évek végén bevezették a tankötelezettséget, majd fokozatosan 4, 6, 8, évre emelték a 2001 évi népszámláláskor még mindig azt találták, hogy a felnőtt (14 éven felüli) népesség 60%-a legfeljebb alacsony végzettségű, 27% rendelkezik középfokú végzettséggel és 13% diplomával. A 15-64 éves, (munkavállalási korúnak tekintett) népességre vonatkoztatva valamivel jobb az arányok, de nem számottevően. Viszont: a foglalkoztatottak jellemzően a képzetebbek közül kerültek ki.

A foglalkoztatottak képzettségi szintjét – mint köztudott – erősen determinálja a gazdaság igénye, a szektorok, szakmák, tevékenységek szerkezete, azok technikai felszereltségének színvonala.

(Példák: a mezőgazdaság-ipar-szolgáltatások aránya a foglalkoztatásban, a technikai fejlettségre – elmaradottságra anekdotikus példák; a foglalkozási főcsoportokhoz tartozók összehasonlítása, stb. Eurostat adatok alapján).

A foglalkoztatottak, valamint a munkát keresők és a munkára váró inaktívak meghatározó többsége elsősorban gazdasági érdekei szerint, valós vagy remélt tevékenységéhez kapcsolódó tanulásra kész vagy készíthető.

A megszerzhető általános műveltség és speciális (szakmai) tudás a meglévő (nagyon különböző szintű) alapokra épülhet. Valójában a nagyon sokféle alaphoz igazodó, nagyon sokféle irányú tanulás feltételeit kell(ene) minden országban megteremteni.

E problémakör több kardinális feltétel együttes kezelését kívánja meg. Talán a két legfontosabb: a szakmai orientáció, valamint a tanulási feltételek finanszírozása.

A szakmai orientáció

Az egyén készségeit, képességeit, tudás-szintjét stb. és a számára legalkalmasabb pályákat valószínűleg könnyebb felmérni, mint azt, hogy a (több) tudásra a gazdaság melyik szegmensében lesz kereslet, az hogyan lesz értékesíthető.

Amennyiben folytatódnak a II. világháború óta Európában is felgyorsult változások (és ez a legvalószínűbb), tovább csökkennek a „hagyományos” munkahelyek, szaporodnak a néhány fős vállalkozások, s a tudásukat, képességeiket nem a hagyományos szervezeti keretek között, hanem önállóan értékesítők. (Ez, a tudás-szinttől függetlenül, a kormányoktól széleskörű jogi, adózási, érdekvédelmi stb. alkalmazkodást kíván meg.)

A változás folyamatai az európai országok mindegyikében más-más fejlettségi szinten, eltérő ütemben, különböző tradícióktól, politikai erőviszonyoktól függően mennek végbe. (Lásd például a mezőgazdasági foglalkoztatás mértékének különbségeit:

UK 0,9 %, Görögország 16%, Lengyelország 18, 4% 2003-ban)

A gazdaságok folyamatosan változó foglalkoztatási szerkezete nagyjából kijelöli az igényelt szellemi-fizikai tevékenységek arányát. A szellemi tevékenységek részarányának fokozatos növekedése (és sokféle munkánál a határvonalak bizonytalanná válása) ellenére feltételezhető, hogy az európai gazdaságokban (is) még évtizedekig a fizikai jellegű munkák dominálnak. (Példa: a gyors gazdasági átalakulás ellenére Magyarország.)

Miközben nem vitatható, hogy minden szakmában egyre sürgetőbb (lenne) az újabb anyagok, eljárások ismerete (lásd az egyszerű irodai ügyviteli munkákban a számítógép használata stb.) elég nehéz perspektívát adni a gazdaságokban még tömegesen igényelt szezonális mezőgazdasági munkások, gépkezelők, összeszerelők, járművezetők, szakképzettséget nem igénylő, egyszerű foglalkozásúak számára. (Magyarországon a csaknem 60%-ot kitevő fizikai dolgozó több mint egyharmadát a nők adják; de mind a szolgáltatás jellegű, mind a szakképzettséget nem igénylő egyszerű foglalkozásokban csaknem 60% a nők aránya.)

Az ugyancsak célul tűzött „better for all” teljesülése sem ígérkezik közelinek. Az alacsony iskolázottságú, képzetlen férfiak és nők sokaságát nem lesz könnyű tanulásra

rábeszélni, ha a ráfordított idejük, erőfeszítéseik nem ígérnek helyzetük, perspektíváik javulását.

Más a helyzet a tanultabbak továbbtanulásával. A szellemi foglalkozásúak (és az önállóan dolgozó szakmunkások) zöme tisztában van a folyamatos tanulás szükségességével. (Magyarországon a 40%-nyi szellemi foglalkozású nagy többsége, több mint 60%-a nő. Ők töltik be a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások 57, az egyéb felső- és középfokú végzettséget igénylő foglalkozások 66, az irodai- és ügyviteli foglalkozások 93%-át¹). Legtöbbjük számára a tanulás – jellemzően saját szakmájukban de a számítógép használatával együtt - szívesen vállalt feladat – és nagyon gyakran az előmenetel feltétele. De a már foglalkoztatottak között is ők vannak kisebbségben – a munkavállalásra ösztönzött inaktívak között pedig elenyésző a magasabb képzettségű.

A(tovább)tanulás finanszírozása

A felnőtt népesség életén át tartó tanulása néhány éven belül feltehetően egyre szélesebb körben, mint az életpálya szükséges feltétele tudatosul.

Ennek megfelelően egyre többen keresik majd a számukra elérhető tanulási lehetőségeket. Ilyenek ma is vannak. Magyarországon például széleskörű az egyetemek, főiskolák által kínált speciális oktatás. Mód van a középiskola elvégzésére. Az így szerzett tudásért a tanulni vágyók többnyire (elég magas) tandíjat fizetnek. A felnőttek körül így is több ezren tanulnak (Az LFS 2004 évi összegzése szerint a zömmel még iskolába járó 15-19 éveseken kívüli 6,2 milliós 20-64 éves népességből mintegy százezer foglalkoztatott és munkanélküli tanult az iskolarendszeren kívüli oktatásban. A tanulók több mint fele nő volt.)

Az önként tanulók mellett évek óta 7-80 ezren vesznek részt a munkanélküliek képző-továbbképző tanfolyamain.

A továbbképzések eredményeiről csupán a munkanélküliek esetében rendelkeznek adatokkal, a különböző szintű tanfolyamokat elvégzettek közül évről évre csupán

---

¹ Jellemző egyébként, hogy az irodai ügyvitelt végző nők sokasága megtanulta ugyan a számítógép használatát, de ezt kizárólag a munkahelyén, munkavégzéshez használja. Otthon pl. – számos okból – számítógép sincs. (Nagy Bea)

kevesek jutottak foglalkoztatáshoz. (2003-ban – ez a rendelkezésre álló utolsó adat – az önként tanulók mellett évek óta 70-80 ezren vesznek részt a munkanélküliek képző-továbbképző tanfolyamain. A kormány – részben az EU támogatásával – 2005-től jelentős összeget kíván felnőtt képzésre fordítani.

Az EU az életen át tartó tanulás költségeinek fedezését 3 forrásra kívánja alapozni: állami hozzájárulás, a vállalkozások és az egyének ráfordításából.

Mindhárom forrás mértéke nyitott, az arányok bizonytalanok, sokféle tényező függvényei.

A kormányok hozzájárulását alapvetően meghatározza a.) az oktatásra fordított kiadásaik eddigi mértéke, b.) költségvetésük helyzete. Az eddigi ráfordítások GDP-hez viszonyított aránya jelentősen különbözik (példák) csakúgy, mint költségvetésük állapota. Számos európai ország eladósodott; költségvetésüket sokféle kötelezettség szorítja. Egyelőre nagyon bizonytalan, hogy – bármilyen fontos lenne – mennyit képesek vállalni a népesség további oktatásának (valójában még fel sem mért) terheiből.

A vállalatok, vállalkozások értelemszerűen csak a saját – már foglalkoztatott – dolgozóik képzését finanszírozzák. A cégeknél igényelt sokféle képzés azonban alapvetően a cég érdekeinek megfelelő, esetleg kizárólag ott hasznosítható tudás lehet, s bár ösztársadalmi haszna ennek sem vitatható, a foglalkoztatási törekvéseket – és különösen az ICT tudás növekedését valószínűleg csak áttételesen szolgálja.

Az egyének anyagi hozzájárulási készsége saját tudásuk növeléséhez legalább olyan bizonytalan, mint a kormányoké. A családi költségvetések kényszerei és preferenciái, a ráfordítások és a várható haszon kalkulációi különösen az alacsony jövedelmű rétegeknél lehetnek erősen visszatartó hatásúak.

Az ICT tudás növelése

Az élethosszig tartó tanulás gyakorlati programmá válásának megannyi feltételéhez az ICT-tudás növelésének igénye további, országonként ugyancsak jelentősen különböző feltételeket támaszt.

Az országok gazdaságában alkalmazott technika eltérő fejlettsége, a népesség PC ellátottsága és internet-használatának mértéke (ami egyebek között a távinformatikai eszközök árának és használati díjának is függvénye) máris alapvető különbségeket hordoz. (Néhány nemzetközi statisztikai adat.)

Az országok eddig is sokféle erőfeszítést tettek az ICT kultúra terjedéséért (pl. a dánok, stb.) Magyarországon talán a legtöbbet az oktatás-politika tette a Suli-net, az általános iskolai számítógépes oktatás bevezetésével, az iskolák PC-vel való ellátásával. Ezen kívül az ország számos településén felszerelték a Tele-házakat, a lakosság körében a számítógép-használat terjedése érdekében. (Jellemző ugyanakkor, hogy a Tele-házak meghatározó közönsége az iskolában a számítógéphez szokott tanuló-ifjúság; a felnőttek érdeklődése csekély. Viszont: az értelmiségi családokban az inaktív korosztályokhoz tartozó nagyszülők sokasága tanulta meg a PC és a világháló használatát.)

Mindenesetre Európában ma még ott tartunk, hogy a felnőtt népesség nagyobb hányada nem kényszerül a számítógép használatára, bár számos lehetőség már adott (pl. a telebanking, az álláskeresés, az adóbevallás, sokféle kereskedelmi stb. információ elérhetősége, stb.) Az előrehaladás üteme nehezen prognosztizálható, mert a nagymértékben függ az egyes országokban a terjedést akadályozó tényezők leküzdésére hozott intézkedésektől. (Magyarországon például az internet elérés díjainak mérséklésétől.) Számításba kell venni azonban azt is: minél nagyobb egy országban az alacsony iskolázottságu, alacsony tudásigényű munkákat végző férfiak és nők rétege, annál szűkebb az ICT ismereteket megtanulni kívánóké.

Néhány gondolat a nyitott koordinációról (OMC)

A történelem sokféle koordinációs mechanizmust ismer az országok együttműködésének kiváltására. A két szélső, tiszta típus valószínűleg a diktatúra, illetve a nyitott koordináció. A gyakorlatban – és időről időre változóan – különféle elemek kombinációja érvényesül.

A diktatúra feltételezi egyik ország katonai, gazdasági stb. erőfölényét egy másik ország felett, amikor is az erő birtokában kikényszeríthet bizonyos cselekvéseket, azok teljesítését, és saját akarata szerint jutalmazhatja, büntetheti elmaradásukat. (Európa számos országa, köztük Magyarország, történelme során többször is átélte az alá-fölérendeltség korszakait.)

A nyitott koordináció egyenlő jogállású feleket tételez fel, amelyek saját akaratukból vállalkoznak az együttműködésre a közösen elhatározott célok teljesülése érdekében.

A résztvevő országok nem kapnak utasításokat, tervszámokat, hanem maguk határozzák meg, hogyan járulnak hozzá a kívánt eredményhez. Az eleve, közösen elhatározott ösztönzők és büntetések csak a saját vállalatokhoz képest értelmeződnek.

A nyitott koordináció célja a folyamatos egyeztetés, a cél eléréséhez szükséges feltételek összehangolása. (Európa történetében az önkéntes szövetségeken alapuló összehangolt cselekvésnek ugyancsak mélyek a gyökerei, az uralkodóházak házasságkötéseitől a nagy nemzetközi szervezetek – ILO, UN, OECD stb. – létrehozásáig).

Az EU tagállamai közötti nyitott koordinációt – a felek szabad és önkéntes elhatározásán alapuló megállapodások folyamatos összehangolását alapvetően az érintett országok erőteljes különbözősége, eltérő fejlettségi szintje, tradíciói, politikai viszonyai stb. kívánják meg. A nemzeti adottságokat tiszteletben tartó OMC, tárgyalási, egyeztetési módszerével a legdemokratikusabb megoldás a közös célok teljesítése érdekében.

Budapest, 2005. március 3.

Dr. Laky Teréz
FH. Kutatási Főosztály
tudományos tanácsadó